

NEDERLANDSE SCHRIJFTAAL VAN DE WESTHOEK IN FRANKRIJK

JOB. Berijmd toneelstuk uit Kassel

Cyriel Moeyaert

Het handschrift

Max Deswarte ontdekte dit handschrift in stadsbibliotheek van Rijsel. De eerste twee bladzijden ontbreken, zodat we de oorspronkelijke titel niet kennen. We beschikken nu over 44 bladzijden in folioformaat, geschreven in een erg klein schrift, meestal in alexandrijnen, behalve enkele liederen die in viervoetige verzen gesteld zijn.

Het handschrift is bewaard dank zij Dr. De Smyttere, een inwoner van Kassel, die het in 1805 gekopieerd heeft. Waarschijnlijk gaat het om de historicus P.-J.-E. de Smyttere die heel wat boeken gepubliceerd heeft over Kassel en die in Kassel en Noordpene monumenten oprichtte, gewijd aan de veldslagen bij Kassel. Via een zekere Deprince uit Rijsel kwam het gekopieerde handschrift terecht bij de Rijselse bibliofiel Quarré Reybourbon. Vermoedelijk zijn z'n boeken en handschriften later in de Rijselse Stadsbibliothek terechtgekomen.

De dichter

De anonieme dichter is een Kasselaar, wellicht de hofdichter, van de Kasselse

1

LE NÉERLANDAIS ÉCRIT DANS LE WESTHOEK FRANÇAIS

JOB. Pièce de théâtre en vers, originaire de Cassel

Cyriel Moeyaert

Le manuscrit

Max Deswarte a découvert ce manuscrit à la bibliothèque municipale de Lille. Les deux premières pages manquent, de sorte que nous ne connaissons pas le titre original. Nous disposons aujourd'hui de 44 pages de format in-folio, écrites en tout petits caractères. Le texte est rédigé en alexandrins à l'exception de quelques chansons, composées en tétrasyllabes.

Le manuscrit a été préservé grâce à un habitant de Cassel, M. De Smyttere, qui l'a copié en 1805. Selon toute vraisemblance, cette personne n'est autre que l'historien P.-J.-E. de Smyttere, dont on sait qu'il a publié de nombreux ouvrages sur Cassel et qu'il a fait ériger à Cassel et à Noordpeene des monuments commémoratifs des combats qui se sont déroulés dans la région. Le document est ensuite passé par les mains d'un citoyen de Lille, un certain Deprince, avant de parvenir chez le bibliophile lillois Quarré Reybourbon. Les livres et manuscrits détenus par ce dernier ont vraisemblablement abouti dans la suite à la bibliothèque de la ville de Lille.

Rederijkerskamer “De Fresieren” (oorsponkelijke naam) met als leuze “Spade Begrepen”. De patroon was de H. Rochus waarvan nu nog het altaar bestaat in de Kasselse Onze-Lieve-Vrouwestiftkerk. De kamer bloeide al ten tijde van Andries Steven (1678-1747) in het begin van de 18^e eeuw.¹ In de hier besproken toneeltekst “Job”, wordt gezinspeeld op de leuze. In de narede is er sprake van het “Fresen hof” en “de Freselaers”. Blijkbaar is de naam geëvolueerd en wist men misschien niet meer dat de naam Fresieren een toespeling was op de in Kassel begraven Vlaamse graaf Robrecht de Fries.

Dit laatste kan ons laten vermoeden dat dit schouwspel kort voor de Franse Revolutie geschreven en gespeeld werd, in een periode dat de talrijke rederijkerskamers van Frans-Vlaanderen een bloeiperiode doormaakten.²

De auteur kent ook “Den Nederlandschen Voorschriftboek” van Andries Steven en die komt terloops ter sprake. Hij verzet zich dan ook tegen het gebruik van Franse woorden in het Nederlands. Het komt hierover drie bladzijden lang tot een discussie tussen Rethorica (sic) en Momus, de grappenmaker.

Inhoud

Job is door God gezegend. Hij leeft in weelde maar hij is vroom. Hij heeft zeven zoons en drie dochters die gehuwd zijn en geregeld samenkomen voor een feestje. Job dankt God jubelend in een lofgedicht.

Gedankt, gelooft, geeert, gebenedijdt, gepresen

Moet gij op d'aerdebol en in den hemel wesen

2

Le poète

Le poète, anonyme, est un Cassellois, sans doute le poète officiel de la chambre de rhétorique de Cassel « De Fresieren » (nom original), dont la devise était « Spade Begrepen » (Compris trop tard). Le patron en était saint Roch, dont l'autel subsiste aujourd'hui encore dans l'église collégiale Notre-Dame de Cassel. La chambre était déjà florissante au début du XVIIIe siècle, du vivant d'Andries Steven (1678-1747).¹ Dans *Job*, le texte de théâtre qui nous intéresse ici, il est fait allusion à la devise de la chambre de rhétorique. Dans l'épilogue, il est question de la « Fresen hof » et des « Freselaers ». Le nom avait manifestement évolué, et on avait peut-être perdu de vue que « Fresieren » faisait référence au comte flamand Robert le Frison, qui avait sa sépulture à Cassel.

Ceci autorise à supposer que la pièce a été écrite et jouée peu avant la Révolution française, période faste pour les nombreuses chambres de rhétorique de Flandre française.² L'auteur connaît aussi « Den Nederlandschen Voorschriftboek » (Livre du bon usage néerlandais) d'Andries Steven, qui est évoqué à l'occasion dans la pièce. Il s'insurge dès lors contre l'emploi de mots français en néerlandais. C'est d'ailleurs le sujet d'une dispute verbale qui couvre pas moins de trois pages et met aux prises Rethorica (sic) et le bouffon Momus.

Le récit

Job est béni de Dieu. Sa fortune matérielle ne l'empêche pas d'être pieux. Il a sept fils et trois filles qui sont mariées et se réunissent régulièrement pour une petite fête de famille. Job rend joyeusement grâce à Dieu dans un poème.

Dan komt de duivel. Hij mag van God Jobs vroomheid beproeven. Een voor een komen nu de onheilsboden. Zijn bezittingen gaan verloren, z'n kudde worden gestolen maar ook zijn tien kinderen komen om in een storm. Toch blijft Job God eren en zegenen en hij aanvaardt Zijn wil:

Al wat den heer belieft, dat wil sijn dienaer geiren (gaarne).

Na een tweede gesprek tussen Satan en God mag de duivel ook Jobs lichaam beproeven. Job wordt door iedereen in de steek gelaten en raakt overdekt met stinkende zweren. Hij wordt zelfs door z'n vrouw bespot. Hij jammert wel, maar blijft vertrouwen: *'k weet mijn Verlosser leeft.*

Toch zou hij nu liever sterven.

Dan volgt het langste en belangrijkste deel van dit toneel. Het thema is: hoe is onverdiend lijden te rijmen met Gods rechtvaardigheid. Drie vrienden, Eliphaz, Baldad en Sophar³, komen Job bezoeken en gaan om de beurt een gesprek met hem aan om hem ervan te overtuigen dat hij gestraft wordt om z'n zonden. Dit gesprek volgt vrij trouw de tekst van het Bijbelse boek Job.

Job antwoordt op de stelling van z'n vrienden: "ik ben me van geen schuld bewust, waarom word ik dan met zoveel ellende en leed gestraft?" Tot slot klinkt Gods stem die Eliphaz, Baldad en Sophar terechtwijst maar ook in een prachtige reeks vragen Job vermetelheid verwijt en hem zijn kleinheid laat zien.

waer waert gij voor het ligt, voor 't scheppen van de daegen

kleyn wormken als gij zijt, kleyn stofken, kleine niet

3

Gedankt, gelooft, geeert, gebenedijdt, gepresen

Moet gij op d'aerdebol en in den hemel wesen

*(Sois remercié, loué, honoré et béni,
à Toi toute gloire sur terre comme aux cieux).*

Mais voici venir le diable. Avec la permission de Dieu, il va mettre à l'épreuve la piété de Job. Un par un, les messagers de malheur arrivent. Job est dépossédé de ses biens, ses troupeaux lui sont volés, et ses dix enfants perdent la vie dans une tempête. En dépit de tout, Job continue d'honorer et de bénir Dieu et accepte sa volonté :

Al wat en heer belieft, dat wil sijn dienaer geiren (gaarne).

(Tout ce qui plaît au Seigneur, son serviteur le fait volontiers).

Après un second entretien avec Dieu, Satan est également autorisé à éprouver Job dans son corps. Job est abandonné de tous et se retrouve couvert de pustules malodorantes. Il est même en butte aux moqueries de sa femme. Il se plaint, mais garde confiance : *'k weet mijn Verlosser leeft* (Je le sais, mon Sauveur est vivant). À présent, toutefois, il voudrait mourir.

Vient ensuite la partie la plus longue et la plus importante de la pièce. Thème : comment concilier ces souffrances imméritées avec un Dieu juste. Trois amis, Eliphaz, Baldad et Sophar³, rendent visite à Job. Tour à tour, ils entreprennent de le persuader qu'il est puni pour les péchés qu'il a commis. Le *Livre de Job* de l'Ancien Testament est respecté assez fidèlement dans ces conversations. Job rétorque à ses amis : « Je n'ai conscience d'aucune faute, alors pourquoi suis-je

Job vraagt dan vergiffenis voor wat gebeurd is. Na een kort slot waarin hij in z'n vroegere welstand hersteld wordt, komen herders een lied zingen en dansen en Job brengt God lof en dank.

De retorica treedt op met een narede waarin de aandacht van de toeschouwers en vooral van de prominenten gevestigd wordt op het belang van de rederijkerskamer en vraagt om de bescherming van de heren.

Ter afwisseling of om de spanning te breken, treedt in de loop van het spel Momus op met al dan niet humoristische bedenkingen in soms nogal grove taal. Soms dansen de herders en ook de duivel voert een dans uit met Jobs vrouw. Een keer speelt ook de echo mee of lost Momus een schot. Er worden ook vier liederen gezongen in viervoetige verzen en een paar lofzangen voorgedragen.

Taal

Blijkbaar is de anonieme auteur een goede leerling van Andries Steven. Hij springt vlot om met de verzenbouw en om een passend rijm is hij nooit verlegen. Hij schrijft over het algemeen in vrij algemeen Nederlands en soms komt er een Noord-Nederlands woord voor. Zo goed als altijd neemt hij het onvlamse wederkerend voornaamwoord "sig" (zich) over. Het persoonlijk voornaamwoord tweede persoon is normaal "gij", één keer gebruikt de auteur "gijlie" en ook twee keer "je": "Wat dunkjer van". Middelnederlandse naamvallen zijn zeldzaam. Een dubbele genitief of voorbepalingsnaamval "welkers" i.p.v. "welker" lezen we op blz. 27: "In welkers oogen men niet en ziet...dan helse vonken."

4

puni par tant de misère et de souffrance? » Finalement retentit la voix de Dieu, qui blâme sévèrement les trois amis de Job mais reproche aussi à ce dernier sa témérité et son caractère pusillanime :

waer waert gij voor het ligt, voor 't scheppen van de daegen

kleyen wormken als gij zijt, kleyen stofken, kleine niet

(Quand j'ai créé le jour, fait jaillir la lumière,
où étais-tu, minable, où étais-tu, poussière?).

Job demande alors pardon pour ce qui s'est passé. Après un rapide dénouement où ses biens lui sont restitués, Job rend grâces et louanges à Dieu.

Rethorica prononce un épilogue où elle attire l'attention des spectateurs et surtout des édiles sur l'importance de la chambre de rhétorique, et sollicite la protection de ces messieurs.

Pour faire diversion ou dissiper la tension, Momus intervient lui aussi, avec des considérations humoristiques ou non, dans un langage parfois vulgaire. Par moments, les bergers et même le diable esquissent un pas de danse avec l'épouse de Job. Ou bien un écho s'ajoute, ou Momus décoche un tir. La pièce donne aussi à entendre quatre chansons en vers tétrasyllabiques et quelques chants d'actions de grâces.

Langue

L'auteur anonyme est apparemment un bon disciple d'Andries Steven. Il manie avec aisance la versification et n'est jamais à court de rimes. Il écrit un néerland-

Hij beschikt over een rijke woordenschat en typisch voor een Frans-Vlaming zijn ook de vrij talrijke Middelnederlandse woorden zoals “càvelen” (onderzoeken), “gronderen” (peilen), “herre” (scharnier), “misbaeren” (een miskraam hebben), “oorbaer” (nuttig), “snaphaen” (geweer), “waenen”, “vrezan dat” enz. Zelden komt het Frans-Vlaams aan bod. Voorbeelden daarvan zijn: “Bael” (bal), “gejaegen” en “gemaeyen”; ook voltooiden deelwoorden op -en, “jongmans”, “strops” en “tands”; meervoudsvormen op -s: “veele” (viool), “uytreken” (uitrekenen), “teken” (tekenen), “rijken” (landen). Bij Momus komen ook grappige scheldnamen voor zoals: “pauverleut” (armzalige grappenmaker), “luysepook”, “luysekriel”, “seldermentschen guyt”, “maene pleut”, enz. Opmerkelijk, maar eigen aan de tijd, zijn enkele namen uit de Griekse en Romeinse mythologie: Neptuin (Neptunus), Oeulus (Eolus), Parnas (Parnassus), Vulcanus, Zoyelus (Zoilus), Acharonisch (van Acharon), Arpijnsch (van Harpij), Euterpe.

De stijl is vrij aantrekkelijk. De dichter gebruikt vooral herhaling en een vlotte opsomming van synoniemen of verwante woorden, vooral van beeldende werkwoorden. Kortom: hij is degelijk gevormd, heeft spraakkunst geleerd en is literair begaafd.

Spelling

De auteur past de regels van Andries Stevens spelling (uit *Den Nederlandschen Voorschriftboek*) meestal toe, maar niet altijd. De klinkers en tweeklanken spelt hij zoals z'n leermeester; ae, ay, ey, uy, oy, oey. Hij past het accent op de vrije

dais proche de la norme généralement admise, avec de-ci de-là un terme des Pays-Bas du Nord. Ainsi, il utilise presque toujours le très peu flamand pronom réfléchi « sig » (zich). Le pronom personnel de la deuxième personne est normalement « gij », une seule fois « gijlie » et deux fois « je » : « Wat dunkjer van » (Qu'en penses-tu?). Les marques de flexion du moyen néerlandais sont rares. On trouve le génitif, ou déterminatif, sous la forme redondante « welkers » au lieu de « welker » à la p. 27 : « In welkers oogen men niet en ziet...dan helsele vonken. » (dans les yeux de qui on ne voit qu'étincelles de l'enfer).

Il possède un vocabulaire étendu et, en bon Flamand de France, recourt très souvent à des termes de moyen néerlandais tels que « càvelen » (onderzoeken, examiner), « gronderen » (peilen, sonder), « herre » (scharnier, charnière), « misbaeren » (een miskraam hebben, faire une fausse couche), « oorbaer » (nuttig, utile ou « comme il faut »), « snaphaen » (geweer, fusil pourvu d'un chien), « waenen » (vrezan dat, appréhender que), etc.

Il use très peu du franco-flamand : « bael » (le bal); très exceptionnellement, participe passé en -en : « gejaegen » (chassé), « gemaeyen » (fauché); des pluriels en -s : « jongmans » (jeunes hommes), « strops » (chamaileries) et « tands » (dents); autres formes : « veele » (viool, violon), « uytreken » (uitrekenen, calculer), « teken » (tekenen, signer ou dessiner), « rijken » (landen, terres). Momus lâche quelques injures comiques du genre « pauverleut » (misérable farceur, petit rigolo), « luysepook » (pou), « luysekriel » (avorton), « seldermentschen guyt » (dément ou suppôt de Satan), « maene pleut » (illuminé), etc. D'autre part, l'auteur sacrifie à la mode de son temps en recourant à de nombreux noms

é niet toe. Hij schrijft “vijndt”, “kijndt” en Steven “vindt” en “kind”. In het gebruik van de medeklinkers wijkt de auteur soms af van Stevens regels: “sij”, “swert”, “swijn”, “wijzen” i.p.v. “zij”, “zwert”, “zwijn”, “wijzen” bij Steven. “Bedrukken”, “ackerman”, “hecker” was bij Steven al “bedrukken”, “akkerman”, “hekker”. Als eindletter van een voltooid deelwoord schrijft hij zoals Steven altijd een t: “gebegelt”, “beslaeft”, “bekalft”. Zoals Steven spelt hij ook “quaet”, “quelling”, “quam”, enz⁴ met “qu”.

De auteur past de verbuigings -n toe niet alleen bij mannelijke woorden bij het lijdend voorwerp, maar ook bij het onderwerp, de niet-werkwoordelijke rest en de aanspreking. “Voor haeren bezemsteert moet selfs den duyvel vlieden”. “O goeden godt”. “T’een is den duyvel, t’ander Coberus den hond”.

Het weglatingsteken bij het schrijft hij achter de “t”: t’schijnt.

Als voorbeeld vindt u hieronder de lofzang van Job toen hij alles verloren had:

*O alderliefsten god o grooten heer der heeren
Ziet job gewilliglijk weerom in d’aerde keeren
Gelijk hij daer uyt quam, ziet uwen knegt bereydt
Te gaen den selven weg daer gij hem vooren leydt
Den heere gaf mij t’goet, den heer komt dit mij weiren
Al wat den heer belieft dat wil sijn dienaer geyren
Gebenedijdt moet sijn voor eeuwig sijnen naem
Dat hem gebenedijden al d’engelen te saem*

6

tirés de la mythologie grecque ou romaine : Neptuin (Neptune), Oeulus (Eole), Parnas (Parnasse), Vulcanus (Vulcain), Zoyelus (Zoïlos), Acharonisch (du fleuve Achéron), Arpijnsch (de la déesse Harpie), Euterpe.

Le style est attrayant. Le poète affectionne la répétition et excelle dans l’énumération de synonymes ou de mots apparentés, surtout de verbes imagés. En résumé, on a affaire ici à un homme d’une certaine culture, qui a appris la grammaire et est doué pour la littérature.

Orthographe

L’auteur applique la plupart du temps, mais pas toujours, les règles d’orthographe du manuel d’Andries Steven Den Nederlandschen Voorschriftboek. Il orthographie les voyelles et diphtongues comme son maître : ae, ay, ey, uy, oy, oey. Il omet l’accent sur le é libre. Il écrit « vijndt » (trouve) et « kijndt » (enfant), qui, chez Steven, sont « vindt » et « kind ». Pour les consonnes, il s’écarte parfois des règles de Steven : « sij » (ils, elle), « swert » (épée), « swijn » (cochon), « wijzen » (indiquer) au lieu de « zij », « zwert », « zwijn », « wijzen »; de même « bedrukken » (oppresser), « ackerman » (agriculteur), « hecker » (esprit malfaisant), que Steven écrivait déjà « bedrukken », « akkerman », « hekker ». Il termine généralement ses participes passés, comme Steven, par t : « gebegelt » (saigné, écorché), « beslaeft » (réduit à l’esclavage), « bekalft » (vache qui va vèler). À l’instar de Steven aussi, il écrit qu dans « quaet » (kwaad, fâché), « quelling » (kwelling, harcèlement), « quam » (kwam, venait) etc.⁴

Dat hem *gebenedijden de vloed en de stromen*
 Dat hem *gebenedijden de bladeren der boomen*
 Dat hem *gebenedijden de bloemen in den hof*
 Dat hem *de vogelen gedeurig singen lof*
 Dat hem *gebenedijden de bosschen en de velden*
 Dat *schaepkens ende vee des heeren lofsang melden*
 Dat hem *gebenedijden de visschen in de zee*
 Dat hem *gebenedijden voor al jobs leet en wee*
 Dat hem *gebenedijden het jeudig gras en kruyden*
 Dat *menschen en gediert gedeurig lofsang luyden*
 Dat hem *gebenedijden de sterren son en maen*
 Dat hem *gebenedijden en nimmer stil en staen*
 Te *galmen hunnen lof soo lang hun loop sal deuren*
 Dat hem *gebenedijden jaer, daegen, maent en uren*
 Dat hem *gebenedijden al die hij t'leven gaf*
 Dat *eeuwig sij gelooft die t'heeft genomen af*

Op het eind van het eerste deel heeft er een opmerkelijke discussie plaats tussen Rethorica (sic), die de rederijkerskamer vertegenwoordigt, en de grappenmaker Momus. (pp. 8-11). Volgens Rethorica gebruikt Momus te veel Franse woorden en dat is in strijd met het *Nederlandsch Voorschriftboek* van Andries Steven. Het lijkt een persiflage, want de te vermijden Franse woorden zijn “procureur” en “advocaet” die vervangen zouden moeten worden door “taelman” en “raed”.

7

En ce qui concerne les noms masculins, il n'applique pas seulement la désinence -n au cas complément, mais aussi au sujet, au restant hormis les verbes, ainsi qu'au vocatif. « Voor haeren bezemsteert moet selfs den duyvel vlieden » (Devant son balai de sorcière, même le diable fuit). « O goeden godt » (ô Bon Dieu). « T'een is den duyvel, t'ander Coberus den hond » (L'un est le diable, l'autre Caber le chien). Enfin, lorsqu'il élide het, il place le signe d'élision après le t : « t'schijnt » (il semble).

À titre d'exemple, voici le passage où Job chante les louanges de Dieu lorsqu'il a tout perdu :

O *alderliefsten god o grooten heer der heeren*
 Ziet *job gewilliglijk weerom in d'aerde keeren*
 Gelijk *hij daer uyt quam, ziet uwen knegt bereydt*
 Te *gaen den selven weg daer gij hem vooren leydt*
 Den *heere gaf mij t'goet, den heer komt dit mij weiren*
 Al *wat den heer belijft dat wil sijn dienaer geyren*
 Gebenedijd *moet sijn voor eeuwig sijnen naem*
 Dat hem *gebenedijden al d'engelen te saem*
 Dat hem *gebenedijden de vloed en de stromen*
 Dat hem *gebenedijden de bladeren der boomen*
 Dat hem *gebenedijden de bloemen in den hof*
 Dat hem *de vogelen gedeurig singen lof*

k'Wil dat gij op tonneel de fransche taele haet

Momus antwoordt dat ze spelen “voor boeren en voor menschen” en niet allen voor de heren.

En Rethorica: Ons tael is rijck genoeg mijn heeren zoo ik meenen

Dat sij geen woorden moet van ander taelen leenen

En ze dreigt: En zoo gij t'niet en doet...k'sal u doen gisselen door de grammatica

Rethorica wijst erop dat het voorschriftboek een kostelijk werk is dat Momus niet met voeten mag treden. Momus werpt op dat het hem zwaar valt:

... dat ik in plaets van Vlamsch nu hollands moet gaen spreken.

Peyst sij misschien dat wij hier spelen voor de staeten

van holland utrecht, neen, k'ben fransch dat leve Lodewijk

kijft, preutelt, schreeuwt of tiert t'is even al gelijk.

Die laatste werkwoorden geven de indruk dat dat “leve Lodewijk” misschien niet zo oprecht gemeend is, al hebben de Frans-Vlamingen altijd eerbied gehad voor de koning zoals als blijkt uit de “Grievenboeken” in de Franse Revolutie, waarin niet de koning maar de intendanten en de collaborerende “subdélégués” verfoeid worden.⁵

Het besluit lijkt wel dat men niet mag overdrijven in de strijd tegen bastaardwoorden.

Dat hem gebenedijden de bosschen en de velden

Dat schaepkens ende vee des heeren lofsang melden

Dat hem gebenedijden de visschen in de zee

Dat hem gebenedijden voor al jobs leet en wee

Dat hem gebenedijden het jeudig gras en kruyden

Dat menschen en gediert gedeurig lofsang luyden

Dat hem gebenedijden de sterren son en maen

Dat hem gebenedijden en nimmer stil en staen

Tē galmen hunnen lof soo lang hun loop sal deuren

Dat hem gebenedijden jaer, daegen, maent en uren

Dat hem gebenedijden al die hij t'leven gaf

Dat eeuwig sij gelooft die t'heeft genomen af

(Dieu qui es tout amour, ô grand maître des maîtres,

Vois ton Job résigné qui retourne à la terre

Tel qu'il en est issu; vois ton serviteur, prêt

À suivre le chemin que tu lui as tracé

Le Seigneur m'a donné des biens, me les reprend

Tout ce qui plaît au Seigneur, son serviteur le fait volontiers

Et que le nom de Dieu soit à jamais béni

Béni soit-il en ses anges tous réunis

Que le bénissent les courants et les rivières

Que le bénissent les feuillages des arbres

Que le bénissent les fleurs dans le jardin

Que les oiseaux chantent sans fin ses louanges

Noten :

- ¹ C. Moeyaert, *Onuitgegeven gedichten van Andries Steven*, in “De Franse Nederlanden”, 10e jaarboek, 1985, 315-338, met een samenvatting van Stevens leven en werk.
- ² Zie o.m. Jozef Huyghebaert, *Oud en nieuw toneel in het graafschap Vlaanderen 1750-1815*, 5 waar de auteur de bloei vermeldt van de kamers van Belle, Steenvoorde, Honschote en Sint-Winoksbergen maar ook veel andere rederijkers speelden heel geregeld toneel. Er waren toen in Frans-Vlaanderen een zestigtal rederijkerskamers of toneelgilden.
- ³ Volgens de Willibrord-vertaling Elifaz, Bildad en Sofar.
- ⁴ Andries Steven, *Nieuwen Nederlandschen Voorschriftboek*, 1732, passim.
- ⁵ C. Moeyaert, *De grievenboeken van 1789 in de Westhoek in regionalistisch en taalopzicht*, in: *Zannekin Jaarboek*, 9 (1987), 68, 69 en passim.

Que le bénissent les bois et les campagnes
Que brebis et troupeaux proclament la gloire du Seigneur
Que le bénissent les poissons dans l’océan
Qu’il soit béni pour tout ce que Job endure et souffre
Que le bénissent les jeunes pousses et les herbes fines
Qu’hommes et animaux entonnent sans cesse des actions de grâces
Que le bénissent les étoiles, le soleil et la lune
Qu’ils le bénissent et que jamais leurs louanges ne cessent
D’embraser le ciel, aussi longtemps que durera leur course
Que le bénissent les ans, les jours, les mois, les heures
Que le bénissent tous ceux à qui il a donné la vie
Et loué soit éternellement celui qui me l’a reprise).

À la fin de la première partie de la pièce, une spectaculaire altercation met aux prises Rethorica (sic), qui représente la chambre du même nom, et le bouffon Momus (pp. 8-11). Selon Rethorica, Momus utilise trop de mots français, enfreignant ainsi le *Nederlandsch Voorschriftboek* d’Andries Steven. Mais cela ressemble à un persiflage, car les mots à éviter sont « procureur » et « advocaet », que l’on est censé remplacer respectivement par « taelman » (porte-parole du peuple) et « raed » (conseil).

Rethorica martèle :

k’Wil dat gij op tonneel de fransche taele haet

(Je veux qu’au théâtre vous condamniez le français).

Momus réplique qu’ils jouent « voor boeren en voor menschen » (pour les paysans et les gens) et pas seulement pour les seigneurs.

Rethorica poursuit : *Ons tael is rijk genoeg mijn heeren zoo ik meenen
Dat sij geen woorden moet van ander taelen leenen*

(Notre langue est, je crois, assez riche, Messieurs,
et n'a pas besoin d'aller ailleurs chercher mieux).

Et elle menace : *En zoo gij t'niet en doet...k'sal u doen gisselen door de grammatica
(Si vous n'obtempérez pas ... je vous ferai flageller par la grammaire).*

Rethorica ajoute que le manuel de référence est un ouvrage d'une valeur inestimable que Momus ne peut se permettre de fouler aux pieds. Momus objecte qu'il lui est très pénible

... dat ik in plaets van Vlamsch nu hollands moet gaen spreken.

Peyst sij misschien dat wij hier spelen voor de staeten

van holland utrecht, neen, k'ben fransch dat leve Lodewijk

kijft, preutelt, schreeuwt of tiert t'is even al gelijk.

(... qu'au lieu de mon flamand je parle hollandais.
Croit-elle donc vraiment que nous jouons ici
pour les États Généraux du nord? Non, je reste Français
quand je grogne ou tempête ou crie Vive Louis).

Ces derniers verbes donnent à penser que le « vive Louis » n'est pas vraiment sincère dans la bouche des Flamands de France, quoiqu'ils aient toujours respecté le roi, comme l'attestent les « Cahiers des plaintes et doléances » de l'époque de la Révolution française, où la population ne s'en prend nullement au roi, mais bien aux intendants et aux collaborateurs que sont les « subdélégués ». ⁵

- 10 Une conclusion paraît s'imposer : il ne faut pas exagérer dans la chasse aux mots bâtards.

Notes :

¹ C. Moeyaert, « Onuitgegeven gedichten van Andries Steven » (Poèmes inédits d'Andries Steven), in *Annales De France Nederlanden-Les Pays-Bas Français*, X^e année, 1985, pp. 315-338, avec un résumé de la vie et de l'œuvre de Steven.

² Voir entre autres Jozef Huyghebaert, *Oud en nieuw toneel in het graafschap Vlaanderen 1750-1815* (Théâtre ancien et moderne en comté de Flandre), Studiecentrum XVIIIe-eeuwse Zuidnederlandse letterkunde. Cahiers 1, où l'auteur mentionne le succès des chambres de Bailleul, Steenvoorde, Hondskoote et Bergues-Saint-Winocq. Mais de nombreux rhétoriciens d'autres chambres

jouaient très régulièrement la comédie. La Flandre française comptait à l'époque une soixantaine de chambres de rhétorique ou compagnies théâtrales.

³ Suivant la traduction de Willibrord : Elifaz, Bildad et Sofar

⁴ Andries Steven, *Nieuwen Nederlandschen Voorschriftboek*, 1732, passim

⁵ C. Moeyaert, « De grievenboeken van 1789 in de Westhoek in regionalistisch en taalopzicht » (Les Cahiers des plaintes et doléances de 1789 dans le Westhoek, sous l'angle du régionalisme et de la langue), in : *Zannekin Jaarboek* 9 (1987), 68, 69 et passim.

(Traduit du néerlandais par Jean-Marie Jacquet)

LEXICON

Afkortingen

bn: bijvoeglijk naamwoord
bw: bijwoord
zn: zelfstandig naamwoord
mv: meervoud
ww: werkwoord
vd: voltooid deelwoord
vn-bw: voornaamwoordelijk bijwoord
vz: voorzetsel
vw: voegwoord
tu: tussenwerpsel
pn: persoonsnaam
Kiliaen, Dictionarium teutonico-
latinum
Mnl: Middelnederlands
DB: De Bo, West-Vlaamsch Idioticon
DBr: Debrabandere, Kortrijks
woordenboek
Stal: Stallaert, Glossarium
Mo: C. Moeyaert, Woordenboek van
het Frans-Vlaams
VD: Van Dale, Groot Woordenboek
van de Nederlandse Taal,
14e uitgave 2008
zvl: Zuid- of Frans-Vlaams
fr: Frans
lat: Latijn
niet vermeld: niet vermeld in de
bovenstaande bronnen

A

Acharonisch: bn, versteekt mij diep
in d'Acharonische kusten, 21,
van Acheron, een rivier in de
onderwereld waar je maar één
keer over mocht komen.
Ackerman: zn, Wat was Job?
Ackerman?, 9, 'boer', Mnl
Aengemind: bn, kloek aengeminden
Job, 14, 'geliefd'
Aenstellen: ww, of stel' aen de
Beyert met de vergelaeden, 42,
'aandrukken tegen', Mnl
Aerdenkloot: zn, v, t'schijnt sij door
hun geblaes den aerden kloot
verblijnden, 12, 'aardbol', Mnl

Afkneiten: ww, terwijl die quade
schaer sijn vleesch afkneit, 7,
'afknagen' ?
Afteken: ww, al t'saemen afgeteekt,
18, 'aftekenen', teken is zvl, Mo.
Ahé: tu, ahé daer zijn de lien, 39,
tussenwerpsel
Appostijl: zn, v, Job krijgt voor
appostijl dat hij naer t'oost
moet gaen, dat is te zeggen
nil, 23, 'bericht' ? misschien
van fr apostille, 'bijkomende
aantekening'
Arg: bn, en wilt doch lieven Godt niet
argers over zenden, 19, hoe dat
de argste zaek en 't slechtste
datter is heeft altijd voordeel in,
8, 'erg', Mnl
Arpijnsch: bn, die hem beschermen
sal tegen d'Arpijnsche veeren,
47, 'van Harpij, een godin in de
gedaante van een grijpvoegel',
Mnl.
Artois: zn, o, komt al van hier ontrent
van Vlaenderen en Artois en
omliggende rijken, 15, Artesië of
Artois, spr. Artoois.

11

B

Bachten: bw, twijl sij bezig zijn, ik
gaen een betje bachten, 33,
bachten gaen, 'naar de WC
gaan', zvl
Bael: zn, v, men hout er meer geen
bael, kermis noch feest, 21, 'bal',
Zvl, Mo.
Baertijd: zn, m, kent gij den baertijd
toch van geyten of herten, 42,
'tijd van het baren of werpen'
Barbareling: zn, m, Plato bedankt
God d'eerste dat hij was een
Griek en geen barbarelingen, 25,
'barbaar', barbarien is Mnl
Bedrukken: ww, waerom en hoe lang
sult gij mijn ziel bedrukken, 37,
'treurig stemmen', Mnl
Beestheyd: zn, v, wist sig in beestheyd
nog vraeklust leet en kreyne,
28, 'dierlijkheid'

- Begelen:** ww, k'zoud daer gebegelt
sijn al met een swijnescheel, 28,
'de begel of scheel omdoen':
een driehoekig gareeltje om de
kop van een varken, tegen het
uitbreken.
- Begonst:** vd, de lang begonsten Job
is tot sijn eynd gekomen, 45,
'begonnen', Mnl,
- Behelpig:** bn, en den aermen Job altijd
behelpig sijn, 12, 'behulpzaam',
behelpling is Mnl
- Bekalft:** bn, de koeiye woort bekalft
en sijne vrucht bewaert, 38,
'drachtig', DB
- Belenden:** ww, zij vraegen wat is dat
waer is dien mensch belent, 38,
'terechtkomen', Mnl
- Believen:** ww, twee gebroeders
die elkanderen believen, 45,
'behagen', Mnl
- Bemoyen:** ww, en Clima bemoyt zig
met haer eygen zaeken, 45,
'bemoeien'
- 12 **Berispelijk:** vnbw, isser een van u
die mij berispelijk vijnd, 31,
'verkeerd', 'een berisping
verdienende', Mnl, VD
- Beslaeven:** ww, den aerd dat van
gelijk sijn boze daet beslaeft, 38,
'hard en moeilijk werk voor iets
verrichten', Mnl
- Bestaen (zig):** ww, want t'is een slechte
zaak dat niemand zig bestaet
met iet waer in hij zig in t'
minste niet verstaet, 45, 'bezig
houden', Mnl
- Betien:** zn, o, ik proef een betien van
dees ambacht, 16, 'beetje', spr.
bitjen of bittien
- Bewerp:** zn, o, t'ist teerstelyng bewerp
van een jongen poët die met de
waerheyd nog geen poësie en
weet, 47, 'ontwerp', Kiliaen, Stal.
- Beyden:** ww, wilt naer uw vrouw niet
beyden, 3, 'wachten', Zvl, Mo
- Beyert:** zn, m, of stel' den Beyert aen
met de vergelaeden, 42,
'baaiert', ergens in de
sterrenhemel
- Bezemsteert:** zn, m, voor haeren
bezemsteert moet zelfs den
duyvel vlieden, 3, 'bezemsteel'
- Bijafset:** zn, m, den grooten bijafset
een vorst der alve maen, wiert
door de vrede beest de boeyen
aen gedaen, 28, 'bijkomende
telg' (afzetsel), Mnl (Gail.
'afsaet')
- Bijten:** ww, die vogels welk die met
hun vuyl besmeurde bek t'sij
waer sij bijten laeten altijd
een vlek, 47, 'neerstrijken',
vgl wvl beete (waar de duiven
neerstrijken), nergens vermeld.
- Bister:** bw, t'gaet er bister kael als
men geen goed en heeft, 17,
'bijster', 'armoedig', spr. biester;
zvl biestier, Mo
- Blaeken:** ww, hun oogen herten ziel
die blaken t'allen tijdt, 24,
'branden', 'schitteren', Mnl
- Blickeren:** ww, t'is dikwils ook geen
wijn die blickert in het glas, 5,
'glanzen', wvl 'blekkeren', Debr.
- Blindeling:** zn, m, nog wilt voortaan
niet meer als blindelingen
praeten, 38, 'blinde', niet
vermeld
- Blixemvier:** zn, o, kunt gij den donder
aen en blixemvieren slaan, 41,
'bliksemvuur', 'de bliksem zelf'
- Bloet:** zn, o, hebt gij den armen bloet
niet onlangs hier vernomen, 20,
'arm schepsel', VD, s.v. bloed, 7
- Boekwiegraen:** zn, o, het volk
die driekant is gelijk
een boekwiegraen, 23,
'boekweitzaadje', de t van
boekwiet is geassimileerd met de
g. van graen; bokwied is zvl, Mo
- Boeren:** zn, m, mv, en spreken
ongeducht voor menschen en
voor boeren, 39, 'mensjen en
boeren'is een zvl manier van
spreken

- Bollewerk*: zn, o, zijn huysen zijn versterkt met bollewerken en wallen, 38, 'bolwerk', 'versterking', VD
- Boosaerd*: bn, t'is dat boosaerd geslacht, 4, 'boosaardig', niet vermeld
- Botaille*: zn, v, terwijl hij dit segt een handt door de gordijnen achter sijn rugge steekt een botaille met kannen op sijn tafel, 7, 'fles', zvl, gal.
- Botteryck*: zn, m, k' hoorde uyt sijn antwoord strackx dat t'was een botteryck, 10, 'domkop', VD
- Brandstaek*: zn, v, dat men hem brandstaek en vreden bloedvorst naemt, 28, 'brandstichter'? In Zermezele is er een Brandstakemulle (molen) geweest en een wijk die Brandstake heet, (carte topographique 2303 est).
- Brixem*: zn, m, k'sal donder brixem vier doen vallen uyt de lucht, 11, 'bliksem'
- C**
- Caron*: zn, m, je woort dan weg gevoert op Carons minste schuyt, 23, 'Caron', 'schipper van de onderwereld die de zielen over de Styx brengt met z'n boot'
- Cavelen*: ww, ik wilde hem nog wat cavelen, 23, 'onderzoeken', Mnl, klemtoon op ve
- Ceraenyer*: zn, m, en bij de maene pleuten ceraenyers, probalat en chryses in het geniep, 25, ceranium is een soort wier, hier een spotnaam
- Clima*: zn, m, en Clima bemoyt zig met haer eygen zaeken, 45, 'Clima'?
- Chryses*: zn, m, zeer eerlijk bij de zon en bij de maene pleuten, ceraenyers, prabalet en Chryses in het geniep, 25, 'Chrysis', veelkleurig insect, hier spotnaam.
- Cine*: zn, v, de Cine is uyt gebrand, nog, k'ben geen schot gewaar, 20, 'brandende kool', vgl lat cinis, asse
- Coberus*: zn, m, t'een is den duyvel t'ander coberus den hond, 26, 'caberus', wilde Afrikaanse hond.
- Cokette*: zn, v, t'is goed voor ...die men noemt coketten, want deze zijn gewoont zig in den brant te zetten, 27, 'behaagzieke vrouw'
- Cremely*: zn, v, spreekt van fasseels en weggen, van pap en cremely naer het gebruyk van t'land, 9, verbastering van 'crème bouillie', DB
- D**
- Daemtje*: zn, o, maer t'moet een daemtje sijn een soete engelijn, uw recht is zeeker goed, daer is geen twijfel in, 7, 'dametje', zvl verkleinvorm op -tje
- Daer inne*: vnbw, daer om is t' dat God hun hier naer daer inne smijdt, 24 'daarin'
- Derven*: ww, en gij lie zondaers derft den hemel tegen spreken, 12, 'durven', Stal
- Deiren*: ww, al mijn leden deiren, 19, 'zeer doen', Mnl
- Doen*: ww, doen wij met t'oosten vee daer ploegden in het veld, 13, 'toen' Mnl
- Dochterken*: zn, o, die vrouwen van gelijk die dochterkens vercoren, 25, 'meisje', Mnl
- Doorblicken*: ww, de blixems t'allen kant doorblicken d'heele lucht, 12, 'doorschijnen' Mnl
- Drocht*: zn, v, maer moeten door de drocht verstikken en vergaen, 33, 'droogte'
- Droef*: bn, een droever ongeluk hoorde jk mijn levens daegen, 29, 'slecht', 'erg', zvl, Mo

Droef zaedt: zn, o; moeder van boosheyd van verderf en droef zaed, 'slecht', 'onvruchtbaar zaad'

Dryen: tw, t'is redelijk dat wij dryen daer henen trekken, 30, 'drieën'

Dunken: ww, maer zegt wat dunkjer van zoud ik wel durven komen, 16, 'denken' (dunk je er van)

Dwaelgeestigheid: zn, v, staet toe dat sij doch mogen gissen hunne dwaelgeestigheid, 35, 'dwalig', 'ketterij', afgeleid van dwaalgeest.

E

Eclesiaster: zn, m, d'elesiaster segt t'is erger dan de doodt, 24, 'Ecclesiastes' of de 'Prediker', Bijbels boek

Edik: zn, m, op een beddeken...vol vuyligheyd en stank, vol edik en azijn, 19, 'azijn' (Bijbels woord), VD

14 *Eenvoud*: bn, maer den eenvouden mens vergeet den heer niet, 'eenvoudig'

Eventwel: bw, k'sal eventwel, ik sal noch onderzoek gaen doen, 7, k'n zag noch eventwel dien duyvel niet te geiren, 16, 'evenwel'

F

Fagoot: zn, v, t'schijnt dat hij gedronken heeft fagoot, faseel, want hij is opgevuld van boven zijne keel, 'met een wis gebonden bos hout', DB

Faseel: zn, o, spreekt van faseels en wiggen, 'takkenbos', Mnl

Fiel: zn, m, gij luisepook, gij fiel, gij pauverleut, 'fielt', 'gemene schelm', VD

Flauwen: ww, nog laet den moet niet flauwen, 17, 'verflauwen', Mnl

Flynk: zn, m, de makkers alle vier sijn welgemaekte flynken, 17, 'flinke man'

Fray: bw, de knechten overhoop die spelen fray tegaer, 5, 'levendig', Mnl, of 'braaf', wvl

Freselaer: zn, m, t'is d'oorzaak lieve schaer dat onse freselaeren die voormaels in hun werk niet meer vrijlopig waeren, 46, 'leden van de Kasselse rederijderskamer de "Fresieren", uit de tijd van Andries Steven'.

Fresen hof: zn, o, op dat het fresen hof goe vruchten draegen mag, 46, 'het hof van de rederijders de "Fresieren"'

G

Geducht: bn, geducht en edel heeren, 46, 'eerbiedwaardig', als aanspreektitel voor ambtenaren, Mnl, (geduchtig bij Stal)

Geiren: bw, al wat den heere belieft dat wil sijn dienaer geiren, 'graag', 'met genoegen', wvl

Geldman: zn, m, en eenen procureur die moet ik geldman naemen, 9, 'financier', VD

Geluit: zn, o, hem...voegen naer de wijs van t'nieuw geluit, 46, 'wat iemand zegt', Mnl

Gemoet: bn, kloek Job weest man gemoet zijt nergens voor beducht, 20, 'strijdlustig'? vgl. 'gemoeten' bij Stal.

Gemeynt: zn, o, zoo dat het arme gemeynt door honger zou vergaen, 29, 'het gewone volk', Stal en Kiliaen

Gewijs: zn, v, jae sijn gewijs hem staedig tegen staet, 38, ? 'handelwijze'?

Gijlie: pers. vn, maer gijlie recht u op, 37, 'jullie', Brabantse invloed of uit een spraakkunst

Gissel: zn, m, en dat hij zonder reen mij zulke gissels gaf, 38, 'geselslag', zvl uitspraaksp.

Gonnen: ww, gont dat ik hier mag sijn, 24, 'gunnen', Mnl

- Grezen*: ww, t'is alijd grezen en kijven om een stroey, 7, 'grimmig zijn', 'grijnzen', Stal.
- Gronderen*: ww, al die voorbij passeert mijn pijnen wel grondeert, 31, 'peilen', Mnl
- Grondvest*: zn, v, de grondvest van de aerd die beeft en lijdt gevaer, 13, 'grondvesten', 'grondslag', VD
- Gulde schaer*: zn, v, t'is deze die gij ziet in onse vaendels zweven die aen ons gulde schaer tot werktuyg is gegeven, 46, 'gildeschaar', 'groep rederijkers', gulde is Mnl
- H**
- Haerd*: bn, haerden stoot, 31, 'hard', uitspraaksp.
- Haest*: bw, als men van geven spreekt sij sullen t'haest verstaen, 31, 'vlug', Mnl
- Haestelijk*: bw, komt haestelijk staet toe dat sij doch mogen gissen hun dwaelgeestigheyd, 35, 'vlug', Mnl
- Handelen*: ww, geen vaeder handelt oeyt soo minnelijk sijn kijndt, 3, behandelen, Mnl
- Hecker*: zn, m, zoud wel een hecker sijn of duyvel uytter hell', 11, 'nekker', 'boosaardige watergeest' (Germaanse mythologie)
- Henen treen*: ww, k'gaen ook henen treen, 17, 'weggaan', 'henen treden' vero. of plechtig
- 's *Heeren straeten*: zn, v, mv, die vijndt zig bloot op 's heeren straeten, 23, "'s Heren wegen', 'ergens op weg', uitdr.
- Herre*: zn, v, de hemel staet verstelt en sijne herren beven, 31, 'hengsel', 'scharmier', Mnl
- Herschapie*: zn, v, komt god der herschapien, 35, 'heerschappij', 'macht', Mnl
- Hier naer*: vn-bw, daer om is t'dat God hier naer daer inne smijt, 'hierna', 'in 't hiernamaals'.
- Hoerelien*: zn, m/v, mv, hij heeft het noeyt verdaen met drinken of met smeiren nog met de hoerelien, 23, 'hoeren',
- Hofman*: zn, m, k'vetrek mij weg van hier een ander hofman vynden, 17, 'boer', Mnl
- Hofdstof*: zn, v, de hofdstoffen alle vier die twisten met malkaer, 13, 'de vier elementen' (aarde, lucht, water en vuur)
- Houwen*: ww, die heele nachten lang hun deuren open houwen, 25, 'houden', vlot ABN
- Hoveerd*: bn, uwen hoveerden geest swelt op tegen den heer, 35, 'hovaardig', Mnl
- I**
- Iet of wat*: onb. vn, k'had liever eenen kroes of iet of wat te smullen, 3, 'een beetje', VD
- In reden*: uitdr., t' bestaet in reden dat wij t'quaet ook onderstaen, 20, 'redelijk?' 'begrijpelijk?', niet vermeld
- Ist dat*: ww, ist dat sij hem ontdekt en ievers maer en vijndt hij sal gestelt sijn gelijk een kleyn kyndt, 7, 'als', 'indien', zvl
- J**
- Jaegen*: ww, en op een oogenblik woordens in d'helle gejaegen, 38, vd op -en, zvl, Mo
- Jantie Leed*: zn, o, het is dan Jantie Leed soo qualijk te sijn getrouwt, 4, 'Jantje-'t spijt-me', zvl verkleinvorm op -tie
- Jeures*: pn, en wilt in sulke saek niet te hoog op stijgen want gij waert in gevaer Jeures lot te krijgen of met Clemenens zoon te doen een grooten val, 6, waarschijnlijk een verschrijving voor Icarus die met kunstige vleugels te dicht bij de zon vliegt en neerstort (Ovidius), zijn vader was Daedalus en niet Clemenens.

- De fout ligt misschien bij de kopieerder.
- Jongman*: zn, m, t'sij wie gij sijt jongmans of wedewaeren, 4, 'jongeman', zvl. meerv. op -s
- Jonkheyd*: zn, v, en om mijn jonkheyd dan drukt gij mij hier beneden, 22, 'jeugd'. VD
- Jonste*: zn, v, waer heb ik dees jonsten al verdient, 3, 'gunst', DB
- Jupijn*: zn, m, Apoll' en Cupido sijn zoonen van Jupijn, 25, 'Jupiter', vero. DB
- K**
- Kael*: bw, t'gaet er bister kael als men geen goet en heeft, 17, 'armoedig', 'schraal', VD
- Kaen*: zn, m, z'en zouden t'allen tijden hun eeten laeten staen om met een sulken Kaen de laeste pleye...(onleesbaar), 39, 'zo'n Jan' ? Kanne is een Friese naam voor Jan.
- 16 *Kanne*: zn, v, ...steekt een boutaille met kannen op sijn tafel, 'kan', 'pot', een kanne is ook in het zvl een inhoudsmaat van 2 pinten, nu zvl voor 1 liter, Mo
- Knaepe*: zn, m, die heb ik hem gewent met alle sijne knaepen, 6, 'knecht', Mnl
- Koppelen*: ik voege nog daer bij de koppelende vrouwen, 25, 'koppels vormen' (ongunstig)
- Krank*: bn, dat gij mij, kranken mensch, die ben van aerde en stof...met zegens overlaet, 7, 'zwak', Mnl
- Krauwen*: ww, zoud gij uw oor niet krauwen, 4, 'zacht krabben' VD
- Krieken*: zn, o, van t' krieken van den dag tot sonne onderganck, 44, 'ochtendschemering', 'dageraad'
- Krimpe*: zn, v, g'en sult niet in de maeg soo haest de krimpe krijgen, 3, 'kramp', Mnl
- Kroon*: zn, v, als t'waer is, t'doet me deugt kwilder een kroon op stellen, 39, 'gouden of zilveren munt', Mnl
- Kroppen*: ww, t'staet ons dan alleen toe voor u den mond te stoppen van u bespot te zijn en zulckx in t'hert te kroppen, 33, 'verkroppen'
- Kruyn*: zn, v, was t' gij die aen den berg gaf dal ende kruyn, 41, 'bergkam', Mnl
- L**
- Laeg (van leggen)*: ww, ovt, waer waert gij als ik laeg de grontvest van de aerde, 41, 'legde', het zvl kent 'leggen' in de zin van liggen, waarvan de ovt 'lag' is. Vergissing?
- Lanken*: ww, den duyvel sal hun aen t' zelve lanken knoopen, 25, 'lange mast' ?
- Lastertaelen*: ww, hoe lange sult gij nog den heere lastertaelen, 33, 'belasteren'
- Leelk*: bn, 'tzij dan wat vrouw het wil, leelke, schoon of quaet, 8, 'lelijk', zvl, Mnl
- Letten*: zn, o, mv, hoe beven al mijn letten, 11, 'ledematen'
- Leomans casteel*: zn, o, o neen k' ben hier te naer van Leomans casteel, 28, 'gevangenis'?
- Letter wetten*: zn, v, mv, strijd met de letter wetten die menig wijsen man ons vooren quam te setten, 10, 'voorschriften uit de spraakkunst'
- Lichten*: ww, komt laet ons dan gaen terwijl de zon ons licht 20, 'verlichten'
- Lijfsgena*: zn, v, stierden tot hem hun zangen tot vraegen lijfsgena voor hun stad en land, 28, 'genade om te blijven leven'
- Locksel*: zn, o, k'heb selfs verbond gemaekt met d'oogen noyt t'aenschouwen de locksels van een maegt of van ontuchte vrouwen, 35, 'verlokking'

Lof: zn, o, hij heeft mij als het lof
noch qualijk uytgesproten, 37,
'loof'

Locht: zn, v, de vogels in de locht, 4,
'lucht'

Loster: zn, m, gij loster deugeniet
gij staet daer als een bloed, 4,
'lummel', wvl, DB

Lust: zn, m, t'is mij genoegsaem dat
ik heb al mijn lust, 47, 'zin',

Luysekiel: zn, m mijn grooten
luysekiel, 19, 'luizenkop'

Luysepook: zn, m, dan gij luysepook,
gij fiel, gij pauverleut 27,
'luizenkop', DB

M

Maeyen: ww, dat al sijn roem en heer
wort als het hoy gemaeyen, 37,
'maaien, gemaaid', vd op -en,
zvl.

Mellen: ww, t' is t'gon dat naso ons
uytdruckelijk komt mellen, 21,
'melden', niet vermeld

Merckt: zn, v, t'is voor u op de merckt
niet voor een duy te koopen, 23,
'markt'

Minneknoop: zn, m, t' sijn
teeken van gena, t' sijn zoete
minneknoopen, 14, 'liefdeknoop',
een dooreengestregelde koord,
Mnl, hier figuurlijk

Misbaeren: ww, waerom dog niet
misbaert of in den buyk
verslonden, 26, den os ontfangt
sijn dragt en nimmer ook
misbaert, 38, 'een miskraam
hebben', Mnl

Moet: zn, v, gij waert zo kloek van
moet ten tijde van den zegen, 32,
'gemoed', Mnl

Moor: zn, m, gelijk ik heb gedaen
voor desen helschen moor, 16,
'moor', helse moor: 'duivel'

N

Naemen: ww, sij doen ...t'gon ik niet
mag naemen, 39, 'noemen', Mnl

Naer dat: vw, Momus, naer dat hij hun
aenhoort heeft, 39, 'nadat'

Naso: zn, m, t'is t'gon dat Naso
ons uytdruckelijk komt mellen,
'Naso'. Toespeling op Ovidius
Naso? Hier naam van een bode

Nectar sop: zn, o, k'sal eerst een
glaesken drinken van t'edel
nectar sop 16, 'godendrank',
'fijne drank'

Neder hellen: ww, kont gij de maenden
van hunne dracht optellen, weet
gij wel of sij staen weet gij of sij
neder hellen, 49, 'dalen'

Neder sijgen: ww, dan moeder bijafset,
neder ter aerde sijgen, 28,
'uitgeput neerzinken', Mnl

Neptuyn: zn, m, hebt gij wel ingetreen
de diepten van Neptuyn, 41,
'Neptunus', Romeinse god van
de zee en de zeevaart

O

Oeulus: zn, m, den vreeden oeulus
ontbijnt sijn felle wijnden, 3,
verschrijving voor 'Eolus', god
van de winden

Oeyt: bw, geen vaeder handelt oeyt
soo minnelijk sijn kijndt, 3, 'ooit'

Onderstaen: ww, t' bestaat in ieder dat
wij t' quaet ook onderstaen, 20,
'doorstaan', Mnl

Onduldigheid: zn, v, maekt dat
d'ongeduldigheid gestadig van
mij wijkt, 12, 'ongeduld', Mnl

Onnosel: bn, onnosel slegt en
regt die alle voosheynt laet, 11,
'onschuldig', hier 'simpel'

Onplichtig: bn, zaegt g'hem oyt
d'onplichtige vervolgen, 32
'onschuldig', Mnl

Ontfaen: ww, twijl dat wij van sijn
hand het goed hadden ontfaen,
20, 'ontvangen', Mnl

Ontweldigen: ww, de chaldeen...
hebben de kemels ons

ontweldigt, 13, 'afdwingen', Mnl

Onwaerdeerlijk: bn, dit onwaerdeerlijk
schat, 10, 'onschatbaar'

- Oorbaer*: bwbn, t'is oorbaer voor den staet men vynd geen esels meer, 17, 'nuttig', Mnl. Kiliaen: oorboor
- Oostenrijk*: zn, o, ik ben den oorspoedigden van heel het oostenrijk, 3, 'oostelijk gebied'
- Oplaezen*: ww, tot wat eynd zijt gij opgeblaezen, 35, 'opgewonden maken', Mnl
- Opbinden*: ww, bind u ellenden op, 41, 'vastbinden', 'opruimen'
- Oprechten*: maer gijlie recht u op en g'oordeelt mijne ziel, 37, 'zich oprichten', zvl
- Oprizen*: ww, rijst op en antwoordt mij ik wil u ondervraegen, 41, 'opstaan', zvl
- Orden*: zn, o, kunt gij het orden van den hemel wel bewijsen, 42, 'orde', 'regel', Mnl (ordene)
- Ortien*: zn, o, met zoo een man kan men van stuyvers ortiens maeken, 4, 'oortje', vierde van een munt V D s.v oord, oortje
- 18 *Overvloeden*: ww, gij doet hem overvloeden van rijkdom 11, 'overvloeien'
- Overzijdig*: bw, jae wanneer t'nodig overzijdig dienst gerieven, 45, 'wederzijds', niet vermeld
- P**
- Paeret*: zn, m, ik waen dat jk bestond van ulie quaet te spreken, men zou mij mogelijkx wat ras te paeret steken, 28, ?
- Parnas*: zn, m, en schatten van Parnas uyt Fresenhof moet graeven, 47, 'Parnassus', berg in Griekenland aan Apollo en de muzen gewijd, dichtersberg
- Pauverleut*: zn, m, de jonkers pauverleuten seer eerlijk bij de zon en bij de maene pleuten, 24, 'armzalige grappenmaker', zvl
- Plaesteren*: ww, zijt doch gedachtig heer dat gij mij hebt van slijk geplaestert en gemaekt, 24, 'boetseren'
- Pleut*: zn, m, gij loter, deugeniet gij seldermentschen pleut, 27, 'schalk', 'schelm' wvl; DB
- Poort*: zn, v, want schoon dien man sijn poort wilt aen sijn vrouwe toonen, h'is meester van sijn gadt, 7, 'achterste', Mnl
- Preutelen*: ww, peyst sijn misschien dat wij hier spelen voor de staeten van Holland Utrecht, neen, k'ben fransch dat leve Lodewijk kijft preutelt schreeuwt of tiert, t'is van al gelijk, 11, 'pruttelen'
- R**
- Raeder*: zn, m, wie was sijn raeder, 35, 'raadgever', Mnl
- Raedtheer*: zn, m, de raedtheer Papiaen woort met de doodt geloont omdat hij dese doot van gita niet verschoont, 28, 'raadsheer'
- Rechtigheyt*: zn, v, en hij van rechtigheyt niet eenen ploy kan geven, 29, 'gerechtigheid' 'rechtvaardigheid', Mnl
- Rechtveird*: bn, aen de rechtveirden man, 3, 'rechtvaardig' Mnl
- Redens*: zn, m, mv, en laet ons dan van hem geen slechte redens spreken, 8, 'woorden', 'praat', wvl, DB
- Ridders van Vulcanus*: zn, mv, t'is goed voor peirde smidts en ridders van Vulcanus die daegelijks bij t'vier en in de smisse staen, 24, 'smeden'; Vulcanus was de god van het vuur; smidts, zvl meerv op -s.
- Rijck*: zn, o, van Vlaenderen en Artois en omliggende rijcken, 15, 'land', Mnl
- Reys*: zn, v, k'bid wilt de naeste reys onsen Appol niet stooren, 45, 'keer', Mnl
- Reyser*: zn, m, k'heb aen de reysers noyt de deur toe geslooten, 40, 'reiziger', Mnl

Ruymen: ww, men siet de traenen
ruymen, 18, 'vloeien'

S

Sabinsch: bn, voor wie dat g'alle daeg
Sabinsche wierook brandt, 19,
'Sabijns', 'uit de streek in Italië
van de Sabini of Sabijnen'

Saloer: ?, steekt strackx u schuyt van
kant of saloer deure gaen, 20, ?

Santien of Calyn: zn, o en v, en ievers
wenscht te staeren met Santien
of Calyn, 5, meisjesnamen,
misschien verkleinvormen van
Suzanna en Catharina

Schouwberg: zn, m, waertoe zijn wij
gekomen desen schouwberg op,
9, 'schouwborg'

Schoot: zn, v, ik wil den duyvel eens
beproeven met een schoot, 20,
'geweerschot'

Schop: zn, m, en woord ik van haer
schops en vuysten vrij, 29,
'schop' zvl meerv. op -s

Schouwer: zn, m, een vroomen
uytwerker van de deugt, een
schouwer van het quaet, 11, 'die
het kwaad schuwt'

Selderments: zn, o, die met de duyvel
danst sal seldermentsen eten,
35, ? 'duivelskost'?

Seldermentsch: bn, Dien
seldermentschen guyt k'sal
komen den hals afbreken, 27,
'van selderments', 'duivels'

Schoot: zn, v, ik wil den duyvel eens
beproeven met een schoot, 20,
'geweerschot'

Set: zn, o, ik voele een swaerigheyt
van achter aen het set die k'niet
kan tegen staen want noot en
heeft geen wet, 20, 'achterste',
zvl, Mo s.v. zet

Sijgen: ww, dan moet ie bijafset neder
ter aerde sijgen, 28, nederzijgen.

Slaegen: ww, wat over droeve maer
komt mij t'gehoor te slaegen, 29,
'slaan', Brabants

Slecht en recht: bw, de schriften ons
hier van getuygenis geven heel
slecht en recht, 16, 'eenvoudig en
juist', slecht = effen, vlak

Slueraer: zn, m, luiaerd slueraer
bestierder van mijn goed, 4,
'verwaarlozer'

Snaphaen: zn, m, Momus uyt met een
snaphaen, 20, 'geweer', Mnl

Snevelen: ww, en ook de knechten al
gesnevelt door het sweirt, 13,
'sneuelen', 'sneven'

Soetiens: bw, al soetiens niet te ver,
16, 'zoetjes', zvl

Spae: zn, v, dat de begrepen spae
een zedeles mag leeren, 46, 'de
rederijkerskamer', eigenlijk is
spa een bijwoord in de leuze van
de Kasselse rederijkerskamer
de Fresieren, "Spade begrepen"
en betekent 'laat'; hier: 'spade';
'spa', zn.

Spaeden: bw, vroeg of spaeden, 7,
'laat'

Stellen: ww, komt stelt hier uwen voet,
35, 'zetten', Mnl, zvl

Sterf: zn, o, zegt of der beesten sterf
u heeft soo ver gebrocht, 15, 'het
sterven', 'sterfte'

Stiegroep: zn, m, in zijnen stiegroep,
28, 'groep' ?

Stieren: ww, d' welke in t'wit gekleet
de traenen op de wangen
d'olijftakken in d'handt stierden
tot hem hun sängen, 28, 'sturen',
Mnl

Strop: zn, m, haer treken, vrijerie,
gelaet haer oogen hert en schoot
zijn strops, 25, 'strop', zvl meerv.
op -s

Swertheyt: zn, v, dat hem de
swertheyt en de schaduwe der
doot verbergen voor altijd, 32,
'zwartheid'

Swijnescheel: zn, v, k'zoud dies
gebegelt sijn als met een
swijnescheel, 28, 'driehoekig
gareeltje om de hals' om niet uit
te breken, zie s.v. begel

T

Timbelau/Timerlau: pn, timbelau was groot vorst een koning der tartaeren, 28, wanneer dat timerlau sig woude te peirde opstijgen, 28 'naam van Tartaatse vorst'.

Trijn: zn, v, en spelen hun ballet met Cantien en met Trijn, 25, 'Katrien'

Tand: zn, m, met sijnen mond vol tands, 4, 'tand', zvl meerv. op -s

Tegenstaen: ww, ik voele een swaerigheid van achter aen het set die k'niet kan tegen staen, 33, 'weestaan aan', Mnl

Timbelan: zn, m, Timbelan_was_groot_vorst_en_koning_der_Tartaren, 28, 'Timbelan', niet vermeld

Trop: zn, m, een schrikkelijk blixemvier kwam als een snellen schicht in onsen trop gevlogen, 13, 'troep', 'kudde', Mnl

Toebien: ww, niet een mensch en zoud hem d'hand toebien, 'toereiken'

Treen: ww, van waer komt gij getreen, 18, 'treden', wvl

Trommel chylter: zn, m, men sietse daer bij hoopen huppelen op straet, heen en weere loopen sij houden in den hand den trommel chylter vast, 38, 'soort trommel' ?

Tuyn: zn, m, de quade (vrouw) is een tuyn een haeg rond het hof, 8, 'omheining', Mnl

Twelling: zn, m, en wie sig tegen mij in eene twelling stelt, blijft altijd zonder rust en woord in t'hert gequelt, 42, 'tweestrijd'? misschien Mnl twiinge, 'oneenigheid' of 'kwelling'

Twijl: vw, twijl dat wij van sijn hand het goed hadden ontfaen, 20, 'terwijl'

U

U: bez. vn, ziet of gij u verlies wel mag aen Job gelijken, 15, 'uw'

Uytspruyten: ww, hij heft mij als het lof nog qualijk uytgesproten, 37, 'laten ontstaan', 'laten opschieten', niet vermeld

Uytreken: ww, wie reekte haer strepen uyt, 41 'uitrekenen', zvl, Mo s.v. reken

Uytval: zn, m wacht ik moet den uytval zien, 'k wil mij ter zijde houden, 30, 'uitslag', 'hoe het eindigt'

V

Van: zn, v, twee duyvels op een van, dat zal ik nooyt verdraegen, 20 'wan', zvl, Mo

Van gelijke: bw uitdr., en waer het van gelijke een schande voor ons rey te singen hier een lied, 9, 'eveneens'

Veel: zn, v, maekt aegenae geluyt op citer veelen harpen fluyt, 43, 'viool', zvl, Mo

Venster lonken: ww, die dochters die gewoon zijn van te venster lonken, 25, 'verlokken vanuit het raam'

Venus gaey: zn, m, ook voor de Venus gaey en die men noemt kokeken, 25, 'zinnelijke verlokker'

Vergelaeden: zn, v, kunt gij vervaegen t'zaem de blinkende pleyaden, of stel' de Beyert aen met de vergelaeden, 42, 'een sterrenhoop zoals de Pleiaden', welke ?

Verkonden: ww, t'is t'gon dat niemand mij tot heden quam verkonden, 30 'zeggen', 'meedelen'

Vernijt: nwbn, keert tot een goede zin nog spreekt niet meer vernijt, 37, 'nijdig'

Verschenen: vd, die tijden zijn verschenen, 21, 'voorbij gegaan'

Verslinden: ww, daer legt hij afgemaeyt verslind als eene bloem, 38, 'verwelken'

- Vervaege*: kunt gij vervaege t'zaem de blinkende pleyaden, 42, 'samen vegen', Mnl
- Verwinnen*: ww, hebt gij niet eenig hope dat g'hem verwinnen sult, 18, 'overwinnen', Mnl
- Verzeer*: zn, o, lijdt om den heer nog straffen meer en meer, ellenden en verzeer, 22, 'smart', Mnl
- W**
- Waenen*: ww, jk waen dat jk bestond van ulie quaet te spreken, men zou mij mogelijkx wat ras te paeret steeken, 28, 'denken', 'vrezan dat', Mnl
- Waengedrocht*: zn, o, de daegen van mijn leven hebbe ik noeyt gesien dusdanig waengedrocht, 11, 'wangedrocht', 'afzichtelijk schepsel'
- Waeterliesch*: zn, o, nog buyten t'waeterliesch of biezen konden groeyen, 33, 'waterlis', soort lis. Vgl met zvl 'balisch' lis om stoelzittingen van te maken, zie Mo s.v ballisch
- Wantallig*: wantallig mom gebroed sult gij met spitsigheden dit onwaerdeerlijk schat dus onder voeten treden, 10, 'slechte taal sprekend'
- Wederlangen*: ww, en hem zijn goed en vees (sic) veelvoudig wederlangen, 42, 'teruggeven'
- Wedewaer*: zn, m, tsij wie gij sijt, jongmans of wedewaeren, 4, 'weduwenaar', wvl weeware
- Welkers*: betr vn, in welkers oogen men niet en ziet...dan helsche vonken, 27, 'wier', 'welker', 'van wie', vreemde 'dubbele' voorbepaling, zgn. genitief mv van welk
- Wenden*: ww, die maeken woorden doof en strackx den rugge wenden, 23, 'keren', Mnl, zvl, Mo
- Werf*: vervolges eenen mensch nog duysent werven mee, 35, 'keer' Mnl
- Wicht*: zn, o, gij doet mij smaet op smaet en legt mij wicht op wicht, 27, 'gewicht', 'last', Mnl
- Wiet*: zn, o, om t'onkruyt ofte wiet nauwkeurig af te snoeyen, 'onkruid', wvl
- Wikkelaer*: zn, m, langst waer de wikkelaers dan komen in gekropen, 25, niet vermeld
- Z**
- Zemien*: zn, v, mv, met zemien ende beenen, 24, 'zenuwen'
- Zijn, zijnder*: bez vn, zijnder voordeel en baat, 24, 'tot zijn' te + 3° naamval, Mnl
- Zoetelijk*: bw ik zou u zoetelijk en met een tere min omhelsen in den druck en streelen als een vriend, 35, 'minzaam', Mnl
- Zoetiens*: bw, al soetiens, t'is genoeg, t'is beter dat jk swijgen, 3, 'stilletjes', zvl
- Zomige*: bn, k'sal u de daden hier van zomige vertellen, 28, 'sommige'
- Zoyelus*: zn, m, k'vees wel dat Zoyelus zijn neus hier bij sal steken, 47, 'Zoilos', Griekse auteur in de 4° eeuw die kritiek uitbracht op Homeros